

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра педагогіки та психології, факультет № 3

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ
із навчальної дисципліни

«ЕТНОПСИХОЛОГІЯ»
обов'язкових компонент
освітньо-професійної програми другого (магістерського) рівня вищої освіти

Галузь знань
Спеціальність

05 Соціальні та поведінкові науки
053 Психологія

Харків
2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 21.12.2023 № 11

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 3
Протокол від 20.12.2023 № 13

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін ХНУВС
Протокол від 21.12.2023 № 11

Розглянуто на засіданні кафедри педагогіки та психології (Протокол від 14.12.2023 № 20)

Розробник:

доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3, доцент, кандидат соціологічних наук Ольга МЕДВЕДЄВА.

Рецензенти:

1. Начальник кафедри соціальної психології та педагогіки гуманітарного факультету НАНГУ, кандидат психологічних наук, доцент – Станіслав ЛАРІОНОВ.
2. Доцент кафедри педагогіки та психології факультету № 3 ХНУВС, кандидат психологічних наук, доцент – Вікторія ДОЦЕНКО.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

Денна форма

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські	Практичні	Лабораторні	Самостійна робота	
Семестр № 2							
Тема 1. Етнопсихологія як галузь психологічної науки: предмет, завдання та методи.	14	2	-	2	-	10	залік
Тема 2. Проблема етносу та нації в етнопсихології.	30	6	-	4	-	20	
Тема 3. Культура як об’єкт втілення національної психології.	14	2	-	2	-	10	
Тема 4. Міжетнічні відносини.	18	4	-	4	-	10	
Тема 5. Етнічний світ особистості в кроскультурному контексті.	16	4	-	2	-	10	
Всього за семестр № 2	90	16	0	14	-	60	

Заочна форма

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські	Практичні	Лабораторні	Самостійна робота	
Семестр № 2							
Тема 1. Етнопсихологія як галузь психологічної науки: предмет, завдання та методи.	14	2	-	-	-	12	залік
Тема 2. Проблема етносу та нації в етнопсихології.	24	2	-	2	-	20	
Тема 3. Культура як об’єкт втілення національної психології.	18	2	-	2	-	14	
Тема 4. Міжетнічні відносини.	20	2	-	2	-	16	
Тема 5. Етнічний світ особистості в кроскультурному контексті.	14	2	-	-	-	12	
Всього за семестр № 2	120	14	4	8	-	74	

2. Методичні вказівки до семінарських та практичних занять

Тема 1. Етнопсихологія як галузь психологічної науки: предмет, завдання та методи.

Практичне заняття: «Етнопсихологія як галузь психологічної науки: предмет, завдання та методи».

Навчальна мета заняття: визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості уявлень про етнопсихологію як галузь психологічної науки, відпрацювати ефективні навички етнопсихологічного аналізу сучасного суспільства.

Кількість годин – 2.

Місце проведення – аудиторія (тренінговий центр).

Форма навчання – денна.

Навчальні питання:

1. Історія, культура, етнопсихологія: на шляху до єдиної парадигми.
2. Етнічна психологія як галузь психологічної науки.
3. Розвиток уявлень про предмет етнопсихології.
4. Основні напрями розвитку сучасної етнопсихологічної науки.

План проведення заняття:

- I. Вступ.
- II. Порядок проведення основної частини заняття.

Завдання 1.

Здійсніть порівняльний аналіз дисциплін та заповніть таблицю

	<i>Психологія</i>	<i>Етнопсихологія</i>
1. Об'єкт дослідження		
2. Предмет		
3. Методи		
4. Завдання		
5. Практичне значення		

Завдання 2.

Методом мозкового штурму опрацювати такі питання:

1. Що спільного й відмінного між концептами «історія, культура, етнопсихологія»?
2. У чому полягає значення етнічної психології та її місце в психологічній науці?

3. Яке прикладне значення етнічної психології для професійної діяльності керівника, педагога, практичного психолога, працівника поліції та інших представників соціономічних професій?

На дошці записати головні тези.

Завдання 3.

Заповніть таблицю «Основні підходи до розуміння предмета етнопсихології».

Підход	Зміст предмета етнопсихології
1. Етнопсихологія як частина крос-культурної психології	
2. Етнопсихологія як галузь соціальної психології	
3. Етнопсихологія як напрям етнографії	

Завдання 4.

Якому з методів етнопсихології відповідають наступні описові характеристики? Заповніть таблицю.

Характеристика	Назва методу
Метод дослідження, в процесі якого спочатку спеціально створюються умови для вивчення тих чи інших національно-психологічних особливостей, а потім спостерігаються і фіксуються результати їх впливу на різні сторони життя, діяльності та поведінки людей.	
Метод дослідження, що передбачає цілеспрямовану і систематичну фіксацію різних проявів національно-психологічних особливостей людей без втручання в процес їх життя і діяльності, взаємодії, спілкування і взаємин як усередині етнічної спільності, так і поза нею.	
Метод, що передбачає використання спеціальних методик, призначених для дослідження стійких ціннісних орієнтацій, установок, уявлень (істинних або перекручених) про етнічних спільнотах і психології їх представників.	
Метод аналізу та оцінки інформації (що міститься в наукових джерелах, художньої та мемуарної літератури, в різних документах, архівних матеріалах,	

відеозаписах, радіопередачах, інтерв'ю і т.д.) шляхом виділення в формалізованому вигляді смислових одиниць тексту і виміру частоти, обсягу згадки цих одиниць у вибірковій сукупності	
--	--

Завдання 5.

Скласти структурно-логічну схему розвитку та становлення етнопсихології як самостійної галузі знань. Заповніть таблицю.

<i>Історичний етап</i>	<i>Представники</i>	<i>Основні етнопсихологічні досягнення та висновки</i>
1.		
2.		
3.		

Завдання 6.

Проаналізуйте підхід Ш.Монтеск'є до пояснення чинників етнічних відмінностей, що представлений у такому висловлюванні: *«Чимало речей управляють людьми: клімат, релігія, закони, принципи управління, зразки давнини, мораль, звичаї... над дикунами володарює переважно природа і клімат..., китайцями управляють звичаї, а в Японії тиранічна влада належить законам...»*.

Домашнє завдання: Підготуйте реферативні доповіді на тему:

1. Праця Г. Деветро «Етнопсихоаналіз».
2. Поняття про «модальну особистість» за Р. Липтонду, А. Інкелес.
3. «Ідеальна особистість» за Дж. Хоніманом.
4. Методи етнопсихологічних досліджень.
5. Сучасні напрямки етнопсихологічних досліджень в Україні.
6. Релятивізм, абсолютизм, універсалізм.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підводимо підсумок проведеного практичного заняття. Визначаємо уміння та знання здобувачів вищої освіти, які здобуті у ході заняття.

Тема 2. Проблема етносу та нації в етнопсихології.

Практичне заняття 1: «Проблема етносу та нації в етнопсихології».

Навчальна мета заняття: визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості уявлень феномен етносу та його розуміння крізь

призму етнопсихології, відпрацювати ефективні навички етнопсихологічного аналізу сучасного суспільства.

Кількість годин – 2.

Місце проведення – аудиторія (тренінговий центр).

Форма навчання – денна.

Навчальні питання:

1. Феномен етносу в етнопсихологічному дискурсі.
2. Основні підходи до визначення поняття «етнічності».
3. Психічний склад етносу. Архетипи.

План проведення заняття:

- I. Вступ.
- II. Порядок проведення основної частини заняття.

Завдання 1.

Заповніть таблицю «Історично-стадіальна типологія етносу»

<i>Вид</i>	<i>Характеристика</i>
1) клан	
2) плем'я	
3) народність	
4) нація	

Завдання 2.

Охарактеризуйте поняття «етнос» у сучасному розумінні. Заповніть таблицю

<i>Автор</i>	<i>Визначення поняття «етнос»</i>
1.	
2.	
3.	

На дошці після презентації результатів слід зазначити головні поняття, ознаки та властивості етносу. Рефлексія: про складність уніфікованих визначень та специфіку розуміння «етнічного».

Завдання 3.

Робота в групах. Здобувачі поділяються на 3 підгрупи, кожній з яких дається завдання опрацювати й представити на розгляд розуміння етнічності в одному із запропонованих напрямків:

1. Примордіалістський підхід.

2. Інструменталізм.
3. Конструктивізм.

Представлення результатів (на дошці заповнюється таблиця і основні положення напрямків), дискусія, рефлексія.

<i>Примордіалізм</i>	<i>Інструменталізм</i>	<i>Конструктивізм</i>

Завдання 4.

Пошукова робота, спрямована на аналіз існуючих архетипів та їх сенсу. Заповніть таблицю. Після виконання вправи іде обговорення та рефлексія.

<i>Архетип (назва)</i>	<i>Значення</i>
1.	
2.	
...	

Домашнє завдання: Підготуйте реферативні доповіді на тему:

1. Етнічний парадокс у глобалізованому світі.
2. Концепція Г. Лебона та її вплив на суспільну думку.
3. «Продукти» народного духу – мова, міфи, звичаї як джерела пізнання етнопсихології у працях В. Вундта.
4. Етноцентризм та націоналізм у сучасному світі.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підводимо підсумок проведеного практичного заняття. Визначаємо уміння та знання здобувачів вищої освіти, які здобуті у ході заняття.

Тема 2. Проблема етносу та нації в етнопсихології.

Практичне заняття 2: «Проблема етносу та нації в етнопсихології».

Навчальна мета заняття: визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості уявлень феномен етносу та його розуміння крізь призму етнопсихології, відпрацювати ефективні навички етнопсихологічного аналізу сучасного суспільства.

Кількість годин – 2.

Місце проведення – аудиторія (тренінговий центр).

Форма навчання – денна та заочна.

Навчальні питання:

1. Соціально-психологічна сутність поняття «нація».

2. Ментальність як інтегральна етнопсихологічна ознака нації.
3. Етнонаціональна самоідентифікація особистості в кроскультурному контексті.
4. Психологічні особливості українського етносу.

План проведення заняття:

- I. Вступ.
- II. Порядок проведення основної частини заняття.

Завдання 1.

Поняття нації . Здійсніть порівняльний аналіз понять «нація» та заповніть таблицю. Обговорення ознак та характеристик нації.

<i>Політична (громадянська) нація</i>	<i>Етнічна нація (етнонація)</i>

Завдання 2.

Робота в групах. Здобувачі поділяються на підгрупи, кожній з яких дається завдання опрацювати й представити на розгляд одну з теорій нації:

1. Політична (функціональна) концепція.
2. Психологічна концепція нації.
3. Культурологічна концепція нації.
4. Етнічна концепція нації.

Презентація здобутків групової роботи. Обговорення й рефлексія.

Завдання 3.

Скласти глосарій етнопсихологічних термінів даної теми:

- 1) національний характер
- 2) національний темперамент
- 3) національний склад розуму
- 4) національні почуття і настрої
- 5) національні традиції і звички
- 6) національна культура
- 7) національна свідомість
- 8) національна ідентифікація
- 9) національна ідея

Завдання 4.

Вправа «Моя національна ідентичність».

Матеріали та обладнання: степлер, олівці, паперова "квітка", текст опитувальника.

Хід роботи:

1 етап : Кожний здобувач отримує картку із завданням закінчити такі речення:

1. *Як представник свого народу я....*
2. *На відміну від більшості представників свого народу я....*
3. *Я відчуваю належність до свого народу, коли...*
4. *Бути представником свого народу для мене означає....*

Здобувачі зачитують закінчення речень, аналізують їх і виокремлюють ознаки, необхідні для усвідомлення своєї ідентичності. Усі ознаки усвідомлення своєї ідентичності записуються на аркушах паперу, що вирізані у вигляді пелюсток, і за допомогою скотчу чи степлера прикріплюються до круга, у центрі якого написано слова: "етнічна ідентичність". Таким чином, у результаті цієї роботи отримують "квітку" етнічної ідентичності.

2 етап

Кожен учасник отримує список компонентів етнічної ідентичності, аналізує його, вибирає найбільш значущі компоненти і, за потреби, додає пелюстки до "квітки".

Ознаки етнічної групи:

- усвідомлення себе як групи;
- усвідомлення своїх відмінностей від інших;
- мова;
- біологічні ознаки, спільне походження; " територія проживання;
- культура, традиції;
- сімейний та побутовий устрій.

Бути представником свого народу означає:

- вживати та вміти готувати національні страви;
- знати рідну мову;
- дивитися фільми чи телевізійні програми на рідній мові або які присвячені своєму народові;
- відзначати національні свята;
- купувати чи мати вдома традиційні предмети;
- носити або мати вдома національний одяг;
- слухати, знати народну музику;
- вивчати танці свого народу;
- використовувати і вивчати методи народної медицини;
- відвідувати релігійні служби, дотримуватися релігійних обрядів;
- брати участь в політичних або соціальних подіях, які пов'язані зі своїм народом;
- належати до національно-культурної організації;
- займатися традиційним видом спорту;

- займатися традиційними мистецтвами;
  - вивчати історію і культуру свого народу;
  - поділяти цінності свого народу;
  - мати психологічні характеристики, притаманні своєму народові;
  - жити на одній території з представниками свого народу;
  - жити на землі своїх предків.
- Обговорення результатів.

Завдання 5.

Заповніть таблицю «Психологічні особливості українського етносу».

№	Психічний маркер	Значення
1.	<i>інтровертованість</i>	
2.	<i>індивідуалізм</i>	
3.	<i>кордоцентризм</i>	
4.	<i>екзекутивність</i>	
5.	<i>толерантність</i>	
6.	<i>антеїзм</i>	
7.	<i>емоційність</i>	

Завдання 6.

Індивідуальна творча робота: напишіть головні тези Новітньої національної ідеї України у вашому баченні. Аргументуйте відповідь. Презентація та обговорення проблеми «української національної ідеї» на сучасному етапі.

Домашнє завдання: Підготуйте реферативні доповіді на тему:

1. Національні автостереотипи українців.
2. Національні меншини України.
3. Знаки-символи України.
4. Традиційні обрядовість, вірування і повір'я українців.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підводимо підсумок проведеного практичного заняття. Визначаємо уміння та знання здобувачів вищої освіти, які здобуті у ході заняття.

Тема 3. Культура як об'єкт втілення національної психології.

Практичне заняття: «Культура як об'єкт втілення національної психології».

Навчальна мета заняття: визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості уявлень про культурну специфіку прояву етнічного, відпрацювати ефективні навички етнопсихологічного аналізу сучасного суспільства.

Кількість годин – 2.

Місце проведення – аудиторія (тренінговий центр).

Форма навчання – денна та заочна.

Навчальні питання:

1. Культура як психологічне поняття.
2. Чинники розвитку культури. Функції культури.
3. Взаємозв'язок між культурою й етносом.
4. Порівняльно-культурний підхід в етнопсихології.
5. Залежність комунікації від культурного контексту.
6. Народні звичаї як психологічне явище.

План проведення заняття:

- I. Вступ.
- II. Порядок проведення основної частини заняття.

Завдання 1.

Заповніть таблицю *«Розмаїття визначень поняття «культура»*

<i>Автор</i>	<i>Поняття «культури»</i>
1.	
2.	
3.	

Завдання 2.

Обговорення «мовного фундаменту» у визначенні етнонаціональної самобутності етносів. Прокоментуйте наступні висловлювання, опираючись на отриманні знання з етнопсихології:

«Мова – ...не лише одна із стихій народності, але й найдосконаліший її зразок... коли б єднання людства за мовою і взагалі за народністю було б можливе, воно було б згубним для загальнолюдської думки...немає мови й говірки, які б не були здатними стати знаряддям неосяжної, різнобічної та глибокої думки» (О. О. Потебня).

«Мова для культури – те саме, що центральна нервова система для людини» (С. Лем).

Завдання 3.

Визначте, яку функцію культури окреслено у наведених в таблиці характеристиках. Заповніть таблицю.

<i>Характеристика</i>	<i>Функція</i>
культура є знаряддям творчої діяльності людей з метою задоволення їхніх різноманітних потреб і потреб суспільства. Ця функція здійснюється людьми за допомогою різних засобів виробництва, наукових досліджень тощо.	
вона знаходить свій вияв у виробленні і застосуванні різноманітних форм емоційного настрою і знімання психологічних напруг, які виникають у процесі розумової та фізичної праці, побутових відносин людей. Засобами емоційного регулювання є співи, танці, ігри, кіно, телебачення тощо.	
у сфері праці, побуту, сімейно-особистісних відносин культура так чи інакше впливає на поведінку людей і регулює їх вчинки, дії і навіть вибір матеріальних і духовних цінностей.	
культура, це єдиний механізм передавання суспільного досвіду від одного покоління до другого, від епохи до епохи, від однієї держави до другої. Через це не випадково культуру вважають суспільною пам'яттю людства	
культура, яка концентрує в собі кращий суспільний досвід багатьох поколінь людей, іманентно накопичує знання про світ, таким чином сприяючи його пізнанню і освоєнню	
культура є способом і засобом саморозвитку індивіда, його матеріального і духовного світу. Культура є тим виміром людського буття, який відповідає за розвиток людини як людини.	
культура як система цінностей формує в людини певні ціннісні потреби й орієнтації. За рівнем і якостями знань, а також за моральними якостями оцінюють рівень її культури.	
культура певною мірою визначає поведінку людей. Типовими програмами культури, які регулюють поведінку людини, виступають традиції та звичаї. Традиції належать до духовної сфери життя суспільства, а звичаї – до поведінкової.	

Завдання 4.

Робота у 2 підгрупах. Аналіз та презентація результатів за видами спільнот Л.Почебут.

Роздатковий матеріал. Л. Почебут пропонує список узагальнюючих характеристик культурних спільнот за параметром «індивідуалістичність — колективістичність»:

Індивідуалістичні спільноти	Колективістичні спільноти
<ol style="list-style-type: none"> 1. Головне — це права окремої особистості. 2. Люди можуть мати індивідуальні цілі, не боячись бути знехтуваними суспільством. 3. Жінки мають рівний соціальний статус з чоловіками. 4. Особиста Я-ідентичність більш значуща, ніж групова Ми-ідентичність. 5. Поведінка особистості визначається мотивацією досягнень. 6. Люди використовують універсальну шкалу цінностей для оцінки членів як інгрупи, так і аутгрупи. 7. Інгрупа не має великого значення в житті людини. 8. Людина може входити в багато різних груп, вплив яких суперечливий, але вона сама вирішує, як їй вчинити. 9. Конкуренція між людьми в інгрупі бажана. 10. Самовпевненість («Я можу робити те, що мені потрібно»). 11. Поведінка людини пояснюється її особистісними особливостями і настановами. 12. Людям властиво більше розповідати про себе. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Головне — це права колективу, держави. 2. Якщо людина керується суто власними егоїстичними цілями, її можуть піддати остракізму. 3. Жінки і чоловіки мають нерівний соціальний статус. 4. Ми-ідентичність домінує над Я-ідентичністю. 5. Поведінка особистості визначається мотивацією афіліації. 6. Люди використовують диференційну шкалу цінностей, по-різному оцінюючи членів інгрупи і членів аутгрупи. 7. Інгрупа має домінуюче значення в житті людини. 8. Людина може входити в невелику кількість груп, які чинять визначальний вплив на її поведінку і рішення. 9. Конкуренція всередині групи неприйнятна. Мир — понад усе. 10. Впевненість у своїй корисності для групи («Я маю робити те, що необхідно для моєї групи»). 11. Поведінка людини пояснюється нормами даної культури. 12. Людям властиво більше слухати інших і цікавитися ними. 13. Людина прагне пристосуватися до ситуації.

<p>13. Людина прагне змінити ситуацію на свою користь.</p> <p>14. Успіх особистості приписується її здібностям.</p> <p>15. При розподілі нагород і ресурсів використовується принцип справедливості.</p> <p>16. За зроблену послугу люди розраховуються грошима.</p> <p>17. Відносини між людьми тривають стільки, скільки це потрібно для бізнесу, бо час — гроші.</p> <p>18. Люди потребують самотності, не вважають за можливе обтяжувати своїми проблемами інших.</p> <p>19. Людина прагне до максимальної реалізації особистості.</p>	<p>14. Успіх особистості приписується допомозі друзів, оточення.</p> <p>15. При розподілі нагород і ресурсів частіше використовується принцип рівності.</p> <p>16. За зроблену послугу люди розраховуються взаємною послугою.</p> <p>17. Відносини між людьми не залежать від спільного бізнесу і можуть тривати усе життя.</p> <p>18. Люди потребують постійних контактів одне з одним, часто супроводжують один одного і разом роблять спільні справи.</p> <p>19. Людина прагне до кооперації в інгрупі.</p>
--	--

Завдання 5.

За творами українських письменників написати психологічний опис образу українця та сформулювати основні тези щодо української культурної специфіки (наприклад, за працями М. Костомарова, Т. Шевченка, Панаса Мирного, І. Нечуй-Левицького та ін.). Презентація результатів, обговорення.

Завдання 6.

Пошукова робота. Опишіть національні культури «вини» та «сорому». Кожному здобувачу надається своя етнічна група. Разом із групою проводиться порівняльний аналіз соціокультурних чинників, що обумовлюють процес формування почуття провини та сорому у людини.

Завдання 7.

Напишіть основні культурні здобутки (культурний спадок) українського народу. Аргументуйте відповідь.

Домашнє завдання: Підготуйте реферативні доповіді на тему:

1. «Піджан-мова – як своєрідна міжнародна мова».
2. Культурний спадок. Національний культурний спадок.
3. Крос-культурне порівняння, труднощі крос-культурних досліджень.
4. Вплив культури на інтелектуальний розвиток дитини.
5. Ритуали та звичаї в міжетнічних стосунках.
6. Маскулінність і фемінність у етнопсихології.

7. Етнотворчість.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підводимо підсумок проведеного практичного заняття. Визначаємо уміння та знання здобувачів вищої освіти, які здобуті у ході заняття.

Тема 4. Міжетнічні відносини

Практичне заняття 1: «Міжетнічні відносини».

Навчальна мета заняття: визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості уявлень про специфіку міжкультурної взаємодії, відпрацювати ефективні навички етнопсихологічного аналізу сучасного суспільства.

Кількість годин – 2.

Місце проведення – аудиторія (тренінговий центр).

Форма навчання – денна та заочна.

Навчальні питання:

1. Сутність та психологічні детермінанти міжетнічних відносин.
2. Механізми міжгрупового сприймання в міжетнічних відносинах.
3. Етнічні упередження, дискримінація, ксенофобія.

План проведення заняття:

- I. Вступ.
- II. Порядок проведення основної частини заняття.

Завдання 1.

Робота у групах. Група поділяється на 2 підгрупи, кожній з яких дається завдання описати форми прояву та конкретні приклади однієї з наступних багатоетнічних систем:

1. Ранжовані системи
2. Неранжовані системи

Завдання 2.

Заповніть таблицю «Основні типи та етапи розвитку міжетнічних відносин»

<i>Етап</i>	<i>Характеристика</i>
1.	
2.	
...	

Завдання 3.

1. Здобувачі у бліц опитуванні називають критерії міжгрупової диференціації (ми/вони). Результати записуються на дошці. Аналізується їх вплив в контексті міжгрупової та міжетнічної взаємодії.

До усталених категорій розрізняваних ідентичностей зазвичай відносять:

- расову
- етнічну/національну приналежність (етнофобія, мігрантофобія)
- віросповідання (релігійна ксенофобія: ісламофобія, антисемітизм тощо)
- гендер (сексизм)
- сексуальну орієнтацію (гомофобія, трансфобія)
- фізичні чи розумові вади (гандікапізм)
- вік
- мову
- політичні чи інші переконання
- соціальне походження
- матеріальне чи станове положення
- регіон проживання
- стан здоров'я
- маргінальний статус (ознаки таврування як захворювання на ВІЛ/СНІД, алкоголізм, наркоманію).

2. Здійсніть порівняльний аналіз понять:

- 1) соціальна каузальна атрибуція;
- 2) стереотипізація;
- 3) етнічна установка.

Завдання 4.

Тестування. Аналіз або виконання психодіагностичних тестів на визначення рівня та типу адаптації емігрантів до нового соціокультурного середовища (тест Л.В. Янковського), рівня та спрямованості емпатії (опитувальник Юсупова), етнічних стереотипів (діагностичний тест відношень), шкала соціальної дистанції (Е. Богардуса/варіант Л.Г. Почебут).

Висновок: негативні стереотипи, якщо вони впливають на мислення суспільства, можуть призвести до виникнення:

- *упереджень* – необ'єктивного ставлення до кого-небудь або чого-небудь;
- *забобонів* – негативного ставлення до людини чи будь-якої групи людей, про яких насправді нічого не знаєте, чи на основі певного стереотипу про них;
- *дискримінації* – обмеження прав людини й утиск її гідності за ознаками раси, національності, статі, сексуальної орієнтації, релігії, переконання, майнового становища тощо;

- *геноциду* – навмисного й систематичного знищення расових або національних груп цивільного населення з метою ліквідувати певні раси, національні та релігійні групи.

Завдання 4.

Вправа «За і проти» (М.Ю. Чібісова)

Мета: виявити користь і шкоду етнічних стереотипів.

Хід вправи

Здобувачі по черзі висловлюються щодо позитивного і негативного впливу етнічних стереотипів на життя суспільства і людини, закінчуючи такі речення:

- *«Стереотипи необхідні тому, що...»;*
- *«Стереотипи заважають, оскільки...».*

Викладач організовує обговорення висловлювань та узагальнює висновки.

Завдання 5.

Вправа «Пряма та опосередкована дискримінація в українському суспільстві».

Робота у 2 підгрупах. Підгрупам пропонується описати один із видів дискримінації та навести відповідні приклади в українському суспільстві з власного досвіду.

Стаття 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії **дискримінації** в Україні» термін «дискримінація» визначає наступним чином:

«Ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі – певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними».

Обговорення, висновки.

Домашнє завдання: Підготуйте реферативні доповіді на тему:

1. «Патріотизм: його сутність і особливості прояву.
2. Культурний шок і його симптоми.
3. Соціальна дистанція у етнічній взаємодії.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підводимо підсумок проведеного практичного заняття. Визначаємо уміння та знання здобувачів вищої освіти, які здобуті у ході заняття.

Тема 4. Міжетнічні відносини

Практичне заняття 2: «Міжетнічні відносини».

Навчальна мета заняття: визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості уявлень про специфіку міжкультурної взаємодії, відпрацювати ефективні навички етнопсихологічного аналізу сучасного суспільства.

Кількість годин – 2.

Місце проведення – аудиторія (тренінговий центр).

Форма навчання – денна.

Навчальні питання:

1. Поняття і сутність етноконфліктів.
2. Міжкультурна адаптація.

План проведення заняття:

- I. Вступ.
- II. Порядок проведення основної частини заняття.

Завдання 1.

Здобувачам пропонується чотири запитання, на які вони повинні дати аргументовану відповідь. Обмін думок організується у формі дискусії.

1. *«Етнокультурні коріння сучасного тероризму»*
2. *«Психологічні коріння етнічної та расової нетерпимості»*
3. *«Методи, шляхи (стратегії) підвищення етнічної толерантності».*
4. *««Розріз або шов?» - етнічна самоідентифікація нащадків змішаних шлюбів».*

Завдання 2.

«Шляхи врегулювання конфліктів».

1. Етап:

Доберіть методики, спрямовані на вивчення конфліктності та стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях, проведіть діагностику власної конфліктності.

2. Етап:

Робота у підгрупах. Кожній з них пропонується охарактеризувати та надати практичні рекомендації для врегулювання конфлікту за обраним прикладом наступним методом:

- 1) застосування правових механізмів;
- 2) переговори;
- 3) інформаційний шлях.

Дискусія, рефлексія.

Завдання 3.

Робота у 2 підгрупах.

Першій групі пропонується охарактеризувати та навести приклади *наслідків міжкультурних контактів для індивіда*:

- 1) перебіжчик відкидає власну культуру на користь чужої;
- 2) шовініст відкидає чужу культуру на користь своєї;
- 3) маргінал сумнівається у виборі однієї з двох культур;
- 4) посередник синтезує обидві культури (С. Бокнер).

Друга група представляє результати *наслідків міжкультурного контакту для групи*:

- 1) геноцид;
- 2) асиміляція;
- 3) сегрегація;
- 4) інтеграція.

Обговорення, рефлексія.

Завдання 4.

Тестування. «Тест культурно-ціннісних орієнтацій» Л. Почебут.

Завдання 5.

Підготуйте для прес-центру зв'язків з громадськістю організації пам'ятку на тему: «Мова ворожнечі та особливості висвітлення «етнічної» інформації у ЗМІ».

Презентація результатів, узагальнення, дискусія.

Домашнє завдання: Підготуйте реферативні доповіді на тему:

1. Психологія національного екстремізму.
2. Мультикультурні ідентичності (за Мацумото, Ойзерман, Косміцкі).

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підводимо підсумок проведеного практичного заняття. Визначаємо уміння та знання здобувачів вищої освіти, які здобуті у ході заняття.

Тема 5. Етнічний світ особистості в крос-культурному контексті.

Практичне заняття: «Етнопсихологія як галузь психологічної науки: предмет, завдання та методи».

Навчальна мета заняття: визначити рівень засвоєння матеріалу з даної теми, рівень сформованості уявлень про особистість у етнокультурному вимірі,

відпрацювати ефективні навички етнопсихологічного аналізу сучасного суспільства.

Кількість годин – 2.

Місце проведення – аудиторія (тренінговий центр).

Форма навчання – денна.

Навчальні питання:

1. Формування особистості в етнічному середовищі.
2. Психологічні механізми засвоєння соціотипової поведінки: соціалізація, наслідування, ідентифікація, інкультурація, культурна трансмісія.
3. Етноспецифічні фактори виховання у різному віці. Етнографія дитинства.
4. Порівняльно-культурне вивчення соціалізації: архівні, польові та експериментальні дослідження.
5. Культурні особливості ініціації («перехід у світ дорослих»).

План проведення заняття:

I. Вступ.

II. Порядок проведення основної частини заняття.

Завдання 1.

«У великій сім'ї, як зазначає М.Мід, дитина може розраховувати на турботу з боку багатьох родичів, однак з першого місяця життя її передають з одних випадкових жіночих рук до інших і вона «засвоює такий урок: не симпатизуй дуже сильно жодній людині не пов'язуй дуже великих очікувань з жодним своїм родичем». З позиції представників концепції «Культура і особистість» вкажіть, які риси характеру формуватимуться у цієї дитини? Дайте аргументовану відповідь.

Завдання 2.

Пошукова діяльність. Проаналізувавши літературу з крос-культурних досліджень, знайдіть приклади таких досліджень, які відповідають окресленим дослідженням в питаннях соціалізації дитинства:

- 1) вивчення процесу соціалізації, засобів, методів, способів засвоєння дітьми культури свого народу,
- 2) дослідження взаємозв'язку між вихованням дітей та іншими способами засвоєння соціального досвіду та взаємодії в різних аспектах життєдіяльності суспільства,
- 3) порівняння обумовлених культурою безпосередніх результатів соціалізації, порівняння культури та особливостей соціалізації дітей, які зростали в різних соціокультурних осередках, їхні цінності, ідеали та стереотипи поведінки.

- 4) вивчення віддалених результатів соціалізації, та виділення особливостей входження і нове культурне середовище.

Завдання 3.

Наведіть з особистого досвіду соціалізації по три приклади, які відповідають кожному з наведених механізмів соціалізації:

1. *Традиційний (стихийний) механізм*, що полягає в неусвідомлюваному засвоєнні норм, еталонів поведінки, поглядів, стереотипів.
2. *Інституціональні механізми соціалізації*, що відбуваються в результаті діяльності спеціальних соціальних інститутів - освіти, культури і т. д.
3. *Стилізовані механізми*, що існують в різних субкультурах, і формують у людини певний стиль життя і стосунків.
4. *Міжособистісні механізми соціалізації*, що відбуваються в результаті міжособистісного спілкування, взаємодії і взаємовпливу людей.

Завдання 4.

1 Етап:

Кожен здобувач готує приклади з власного досвіду відповідно до 6 основних вимірів виховання:

- 1) послух (підпорядкування дорослим);
- 2) відповідальність (за себе і домашні справи);
- 3) дбайливість (допомога молодшим, старим, хворим);
- 4) прагнення до досягнень (змагання);
- 5) самостійність (турбота про себе і задоволенні своїх потреб);
- 6) загальна незалежність (свобода від контролю, домінування і нагляду).

Рефлексія: спільне та відмінне у вихованні.

2 Етап:

За означеними показниками скласти культурно-порівняльну характеристику специфіки «національного» виховання у різних країнах або частинах світу (Європа, Америка, Азія, Африка тощо).

Висновок: дослідники з'ясували, що вибір того чи іншого полюса виховання залежить від *особливостей господарювання*: мисливці і збирачі орієнтовані на виховання у дітей самостійності і незалежності, а скотарі і хлібороби - відповідальності і слухняності. А за спостереженнями М. Мід, народи, які займаються землеробством, виховують дитину так, щоб у нього зростала не віра у власні сили, а впевненість, що члени групи завжди прийдуть на допомогу. Втім, можна привести і приклади, що спростовують гіпотезу американських вчених. І причина цього не тільки в тому, що дослідження досить статистичне і було спрямоване на виявлення загальних тенденцій, які в конкретній культурі можуть і не виявитися. Важливіше інше - хоча і в наші дні значення аналізованої

концепції для архівних досліджень не піддається сумніву, багато що в ній визнано зайво спрощеним. По-друге, як справедливо зазначає І. С. Кон, стиль виховання в не меншій мірі, ніж від змісту господарської діяльності, залежить від багатьох інших чинників - соціальної структури суспільства, структури сім'ї тощо.

Домашнє завдання: Підготуйте реферативні доповіді на тему:

1. Розвиток емоційної сфери в етнічних групах.
2. Перехід у світ дорослих (Р. Бенедикт, М. Кле, М. Мід).
3. Обряди переходу у світ дорослих.
4. Народна гра як засіб розвитку дитини.

III. Порядок проведення заключної частини заняття.

Підводимо підсумок проведеного практичного заняття. Визначаємо уміння та знання здобувачів вищої освіти, які здобуті у ході заняття.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна

1. Бородінов В.Д., Пащенко Ю.А. Психологічна характеристика етнонаціональних спільнот. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2010. № 1. С. 80-88.
URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33432/83-Borodinov.pdf?sequence=1>
2. Вакуленко О. Л. Сучасні проблеми української етнопсихології : монографія / О. Л. Вакуленко. Київ : Київський університет, 2018. 111 с.
3. Гринів О. Українська націологія: проблеми теорії. Курс лекцій для аспірантів. Львів, 2016. 676 с. URL : <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/5906/1/%D0%A3%D0%BA%D1%80%20%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%202.pdf>
4. Данилюк І. Етнокультурна психологія. Історія та сучасність : монографія / Іван Данилюк, Антон Курапов, Ілья Ягіяєв. К.: АртЕк, 2019. 432 с.
5. Етнопсихологія : навч. посібн. для студентів спеціальності «Початкова освіта. Практична психологія» / автор-упорядник О. П. Цюняк. Івано-Франківськ : ЯРИНА, 2017. 132 с. URL : <http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/7427/1/%D0%A6%D1%8E%D0%BD%D1%8F%D0%BA%20%D0%9E.%D0%9F.%20%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%95%D1%82%D0%BD%D0%BE%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%202018.pdf>

6. Етнопсихологія : підручник / В. М. Павленко. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2019. 448 с.
7. Махній М. М. Етнічна психологія: навчальний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2016. 272 с.
8. Пірен М.І. Етнопсихологія : підручник. Рек. МОН. Київ: Університет «Україна», 2011. 526 с.
9. Савицька О.В., Співак О.В. Етнопсихологія : навч. посібник. Рек. МОН. Київ: Каравела, 2011. 264 с. URL : [http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9E.%D0%92.,%20%D0%A1%D0%BF%D1%96%D0%B2%D0%B0%D0%BA%20%D0%9B.%D0%9C.%20\(1\).pdf](http://elcat.pnpu.edu.ua/docs/%D0%A1%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9E.%D0%92.,%20%D0%A1%D0%BF%D1%96%D0%B2%D0%B0%D0%BA%20%D0%9B.%D0%9C.%20(1).pdf)
10. Татенко В. О. Соціальна психологія націєтворення: суб'єктно-вчинковий підхід : монографія / В. О. Татенко ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т соц. та політ. психології. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 140 с. URL : <https://ispp.org.ua/2021/02/19/tatenko-v-o-monografiya-socialna-psixologiya-naciyetvorenniya-subyektno-vchinkovij-pidxid/>
11. Янів В. О. Нариси до історії української етнопсихології / Володимир Янів, упоряд. М. Шафовал. 3-тє вид., стер. Київ : Знання, 2016. 341 с. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0006280

Додаткова

1. Березюк О.С. Етнопедagogіка: навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 172 с.
2. Гай-Нишник П. Українська національна ідея: соборні чинники та визначальні засади. Трансформація української національної ідеї. К.: Наш формат, 2019. С. 143–171.
3. Етнокультурологія : навчально-методичний посібник для підготовки студентів за спеціальністю 034 Культурологія / І. В. Гурова, С. А. Хрипко. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2021. 262 с. URL : [https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39609/1/Gyrova_Khrypko_Posibnuk_%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0_2%20\(1\)%20\(1\).pdf](https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/39609/1/Gyrova_Khrypko_Posibnuk_%D0%92%D0%B5%D1%80%D1%81%D1%82%D0%BA%D0%B0_2%20(1)%20(1).pdf)
4. Козляковський П. А. Соціальна психологія : курс лекцій, практикум, хрестоматія. Миколаїв : Вид. держ. унт, 2015. 424 с.
5. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник. Київ : Центр навчальної літератури, 2015. 624 с.
6. Нікішенко Ю. І. Етнологія та культурологія : спільні проблемні поля культуро-центричного світу URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/15230/Nikishenko_Etnolohiia_ta_kulturolohiia_spilni_problemnii_polia.pdf?sequence=1&isAllowed=y

7. Проскурова С.В. Сучасний стан та проблеми досліджень етнопсихології українців. *Наукові записки. Історичні науки*. Вип. 9. С. 162-171. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/53036119.pdf>

8. Фурман А. Психокультура української ментальності [2-ге наук. вид.]. Тернопіль : НДІ МЕВО, 2018. 168 с.

9. Turner E. *Communitas : The Anthropology of Collective Joy* / Edith Turner. New York : Palgrave Macmillan, 2012. 260 p.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського. URL : <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>

2. Репозитарій відкритого доступу (електронний архів) наукових праць авторів ХНУВС. URL : <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/>

3. Наукова періодика України. Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і Психологія». URL : <https://pedpsy.duan.edu.ua/index.php/uk/>

4. Наукова періодика України. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної академії педагогічних наук України. URL : <http://www.appsychology.org.ua/index.php/ua/>

5. Наукова періодика України. Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки. URL : <http://psy-visnyk.lnu.lviv.ua/uk/>